SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

Jild 3, Son 6/S
2023

ISSN: 2181-1342 (Online)
Сайт: https://scienceproblems.uz
DOI: 10.47390/SP1342V3I6/SY2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОИЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ S/6 (3)-2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликов Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Рахман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич –филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуротовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа октори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шохида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васила Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович –сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич –сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:
Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал:
https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Мамаражабов Бобир Нормўмин ўғли
САУДИЯ АРАБИСТОНИДАГИ ЎЗБЕК МУҲОЖИРЛАРИ ТАРИХИ: МУВАФФАҚИЯТЛИ АССИМИЛЯЦИЯ ВА ЙЎҚОТИЛГАН МИЛЛИЙ ИДЕНТИКЛИК 8-17

Хайдаров Абдулходи Ахмадали ўғли
XIX АСР ОХИРИ – XX АСР БОШЛАРИДА ФАРҒОНА ВИЛОЯТИДА БОҒДОРЧИЛИК ВА ТОМОРҚАЧИЛИКДАГИ ЎЗГАРИШЛАР 18-22

Назаров Азизбек Ёқубжонович
ТУРКИСТОН ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРЛИГИДА ИЛМИЙ ЖАМИЯТЛАР: ТАРИХШУНОСЛИК ТАҲЛИЛИ 23-31

Abdulloyev Jamshed Izzatulloyevich
MARKAZIY OSIYO MAMLAKATLARIDA CHEGARA VA SUV MUAMMOLARINING VUJUDGA KELISH ASPEKTLARI VA BUGUNGI RIVOJLANISH BOSQICHI 32-36

Пасилов Баҳодир Абдуллаевич
ЎЗБЕКИСТОН ССРДА СОВЕТ ИҚТИСОДИЁТИ АСОСЛАРИ ШАКЛЛАНИШИНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ (1917-1937 ЙЙ.) 37-41

Ismailov G'afurjon Xasanovich
TURKIYADAGI O'ZBEK TEKKE (TAKIYA)LARIDAN BIRI "SULTONTEPA TEKKESI" MUSOFIRLAR UCHUN TUTGAN O'RNI 42-46

Raxmatulloyev Murodjon Xikmatulloyevich
BUXORO VILOYATIDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHGA OID ISLOHOTLAR 47-50

Elmurodova Nilufar Baxtiyorovna
SHARQ VA G'ARB UYG'ONISH DAVRI MADANIYATI: QIYOSIY TAHLIL 51-55

Нафиддинова Хосият Равшановна
БУХОРО ВОҲАСИ АҲОЛИСИ ОИЛАВИЙ МАРОСИМЛАРИ ТАРИХИГА ДОИР МАЪЛУМОТЛАР 56-60

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Zhang Hongzhi, Wu Bo
RUMOR RESILIENCE: HOW BUSINESSES ECONOMICALLY RESPOND TO STOCHASTIC RUMOR SPREAD 61-66

Ibrayimova Dilnoza Abdisheripovna
MINTAQADA OZIQ-OVQAT MAHSULOTLARI ONLINE SAVDO MARKETINGINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI 67-72

Nayimov Shoxruh
PROBLEMS OF FORMATION AND MANAGEMENT OF COLLATERAL PORTFOLIO OF A COMMERCIAL BANK 73-79

Maxkamov Navruzjon Tuxtamishovich
ISSUES OF APPLICATION OF QUALITY MANAGEMENT IN THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF ENTERPRISES AND ORGANIZATIONS FOR THE PURPOSES OF THE DEVELOPMENT STRATEGY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN 80-88

Рахматуллаев Беҳзод Рахматуллаевич
ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ УСТУВОР МАСАЛАЛАРИ 89-95

Abdullayeva Zamira Muxtarovna
MEHNAT BOZORI TALABLARIGA OLIY TA’LIM XIZMATLARI MODELLARINI MOSLASHTIRISH 96-102

Имомов Холмурод Норқулович, Шарипов Тўлқин Саидахмедович
ИҚТИСОДИЁТНИНГ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАШИШИ ШАРОИТИДА ДАВЛАТ-ХУСУСИЙ ШЕРИКЧИЛИГИНИНГ ШАКЛЛАРИ, МОДЕЛЛАРИ ВА МЕХАНИЗМЛАРИ 103-114

Эргашев Ахмаджон Махмуджон ўғли
ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ ФАОЛИЯТИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ РИСКЛАРНИ АНИҚЛАШ ВА БОШҚАРИШ МЕТОДОЛОГИЯСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ 115-122

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Imomova Nozimaxon Avazxonovna
JAMIYAT FAROVONLIGI TUSHUNCHASI VA UNING O‘ZIGA XOS IJTIMOIY-FALSAFIY XUSUSIYATLARI 123-129

Qodirov Davronbek Hoshimovich
ABULQOSIM QUSHAYRIY VA UNING ILMIY FAOLIYATI 130-133

Jabborova Saodat Sattorovna
SHARQ MUTAFAKKIRLARINING MA’NAVIY SALOHIYATNI YUKSALTIRISHDA QO‘SHGAN HISSASI 134-142

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Tuxtasinova Mahliyoxon Shavkatjon qizi
L.Z.BUDAGOV LUG‘ATIDA ESKI O‘ZBEKCHA SO‘ZLARNING EKVIVALENTLAR YORDAMIDA IZOHLANISHI 143-149

Narmuratov Zayniddin Radjabovich
INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA TA’LIM VA ILM MAZMUNLI FRAZEMALARDA EKVIVALENTLIK MASALASI 150-154

Urazaliyeva Mavluda Yangiboyevna
UZBEKCORPUS.UZ PLATORMASIDA MORFOLOGIK TAHLIL INTERFEYSI VA DASTURIY TA’MINOTI 155-160

Mirzayeva Yelena Sa’dullaevna
O‘ZBEK MENTALITETI VA AXBOROTNI IDROK ETISH 161-166

Alimjanova Shohsanam Azamat qizi
INGLIZ TILIDAGI KO'P MA‘NOLI IBORALARNI O‘ZBEK TILIGA TARJIMA QILISH

USULLARI 167-171

Iskandarova Shamsiyabonu Ulug‘jonovna
BADIIY ADABIYOTDA MUALLIF VA TARIXIY QAHRAMON O'RTASIDAGI G'OYAVIY BOG'LIQLIK MASALASI (Laila Lalamining “Mavrning hisoboti” asari tahlili asosida) 172-176

Hamroqulova Marjona Nabijon qizi
“MAHBUB UL-QULUB” ASARIDAGI FRAZEMALARNING SEMANTIK-USLUBIY XUSUSIYATLARI 177-181

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР

Зулфикоров Шерзод Хуррамович
ҚОНУНЧИЛИК ПАЛАТАСИ ҚЎМИТА ВА КОМИССИЯЛАРИДА ДЕПУТАТЛАР ФАОЛИЯТИНИ ЯНАДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ 182-191

Таллибаев Умиджон Шергазиевич
ОСОБЕННОСТИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ К АДМИНИСТРАТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ПРАВОНАРУШЕНИЯ В СФЕРЕ ИНФОРМАЦИИ. 192-199

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Iminakhunova Iroda Huseynovna
THE MOST IMPORTANT REQUIREMENTS THAT ENSURE EFFECTIVE PEDAGOGICAL CONTROL OF STUDENTS' SELF-EDUCATIONAL ACTIVITIES 200-206

Usmanaliev Khusniddin
INTERCULTURAL COMPETENCE IN THE TEACHING PROCESSOF A FOREIGN LANGUAGE 207-219

Madaminov Uktam Ataxanovich
ELEKTRON TA’LIM MUHITIDA FANLARNI MOBIL TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O‘QITISH METODIKASI 220-224

Yuldasheva Dilfuza Qodirovna
TURIZM YO‘NALISHI TALABALARIGA INGLIZ TILIDA SOHAVIY LEKSIKANI O‘RGATISH USULLARI 225-229

Tohirova Shohsanam Yunusovna
THE IMPORTANCE OF CASE TECHNOLOGY IN PRACTICAL ENGLISH CLASSES IN NON-PHILOLOGICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS 230-236

Nuriddinova Muyassar Muhiddinovna
ORGANIZING PHYSICAL EDUCATIONAL EVENTS WITH PRESCHOOL CHILDREN 237-242

Raxmatova Mexrinoz Majitovna
YOSHLAR MA’NAVIY SALOHIYATINI YUKSALTIRISHDA INNOVASION TARG‘IBOT TEXNOLOGIYALARINING SAMARADORLIGI 243-247

Sheraliyev Odiljon
TALABALARNING DIGITAL KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI 248-254

SCIENCE PROBLEMS.UZ

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари. -№ S/6(3)-2023.
ISSN: 2181-1342 (Online)
https://scienceproblems.uz

08.00.00 – Иқтисодиёт фанлари

Abdullayeva Zamira Muxtarovna
Sharof Rashidov nomidagi
Samarqand davlat universiteti

MEHNAT BOZORI TALABLARIGA OLIY TA'LIM XIZMATLARI MODELLARINI MOSLASHTIRISH

Annotatsiya. Maqolada oliy ta`lim xizmatlari modellarini mehnat bozori talablariga qanchalik to`g`ri kelishi va ularni bir-biriga moslashtirishning afzalliklari yoritilgan. Shuningdek, mehnat bozorining turli rivojlanish bosqichlarida oliy ta'lim xizmatlarini tashkil etish modellari hamda oliy ta'lim xizmatlari koʻrsatishning "uch fazali" mexanizmi taklifi ishlab chiqilgan.

Kalit soʻzlar: oliy ta'lim, ta'lim xizmatlari, mehnat bozori, ish beruvchi, inson kapitali, inson kapitalini investitsiyalash, kasbiy bilim, kasbiy koʻnikma.

Abdullayeva Zamira Muxtarovna
doctoral student of Samarkand State University
named after Sharof Rashidov

HIGHER EDUCATION FOR LABOR MARKET NEEDS CUSTOMIZING SERVICE MODELS

Abstract. The article describes how the models of labor higher educationservices correspond to the requirements of the labor market and the advantages of matching them to each other. Also, at different stages of the development of the labor market, models for the organization of higher education services were developed and a "three-stage" mechanism for the provision of higher education services was proposed.

Key words: higher education, educational services, labor market, employer, human capital, investment in human capital, professional knowledge, professional skills.

Абдуллаева Замира Мухтаровна
докторант Самаркандского государственного
университета имени Шарофа Рашидова

ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ ДЛЯ ПОТРЕБНОСТЕЙ РЫНКА ТРУДА НАСТРОЙКА МОДЕЛЕЙ ОБСЛУЖИВАНИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются насколько моделей услуг трудового высшего образования соответствующие требованиям рынка труда и преимущества их сопоставления друг с другом. Также на разных этапах развития рынка труда разработаны модели организации услуг высшего образования и предложены «трехэтапный» механизм оказания услуг высшего образования.

Ключевые слова: высшее образование, образовательные услуги, рынок труда, работодатель, человеческий капитал, инвестиции в человеческий капитал, профессиональные знания, профессиональные навыки.

DOI: https://doi.org/10.47390/SP1342V3I6/SY2023N15

Kirish. 2022-2026-yillar uchun mo’ljallangan Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasining “Adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish”nomli IV-bo’limining 46-maqsadida to’lov-kontrakt asosida o’qishga qabul qilish parametrlarini oliy ta’lim muassasalari tomonidan mustaqil belgilash tartibini joriy etish, 2026-yilda qabul ko’rsatkichini kamida 250 mingga yetkazish, davlatoliy ta’lim muassasalariga akademik va moliyaviy mustaqillik berish, shu jumladan ular tomonidan mehnatga haq to’lash, xodimlar soni, to’lov-kontrakt miqdori va ta’lim shaklini mustaqil belgilash amaliyotini yo’lga qo’yish, davlat oliy ta’lim muassasalarining tegishli huquq va vakolatlarini aniq belgilash vazifalari belgilab berilgan.[1]

“2022-2026-yillar uchun mo’ljallangan Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”ning “Adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish” bo’limida oliy ta’lim bilan qamrov darajasini 50 foizga yetkazish va ta’lim sifatini oshirish, 2022-yilda yoshlarni oliy ta’lim bilan qamrov darajasini 38 foizga yetkazish kabi vazifalar belgilab berilgan .[1]

Jahonda oliy ta’limni bandlik bilan bog‘liqligini tahlil qilishda Iqtisodiy hamkorlik taraqqiyot tashkiloti ma’lumotiga ko‘ra “IHTTga a’zo mamlakatlarda 25-64 yoshdagi band aholining oliy ta’lim darajasi bo‘yicha 84 foizni tashkil etgan bo‘lsa, jumladan Islandiya 94 foiz, Shvetsiya 90 foizni, Norvegiya 89 foizni, Shvetsariya, Polsha, Niderlandiyada 88 foizni, Isroil, Latviya, Yangi Zelandiyada 87 foizni tashkil etadi”[2] Ishlovchilarni intelektual darajasi va mehnat unumdorligini oshirishning muhim omili hisoblangan ta’lim xizmatlari bozori aholini ta’lim jarayoniga jalb etish va kelajakda mehnat bozorining tegishli segmentida inson mavqeini kuchaytirish imkonini beradi.

Mamlakatda mehnat bozori va oliy ta’lim xizmatlari bozorlari o‘rtasidagi nomuvofiqliklarni bartaraf etish uchun mamlakatda taqdim etilayotgan oliy ta’lim xizmatlarini sifatini oshirish, mehnat bozori talablarini hisobga olib yuqori malakali kadrlarni tayyorlashda zarur bo‘lgan malaka, ko‘nikmalarni berish dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Bugungi kunda inson kapitali mamlakatlar milliy boyligining muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Jumladan, inson kapitali mamlakat iqtisodiyotining amal qilishi, ishlab chiqarish jarayonlarini tashkil etish, mehnat bozorining amal qilishi, iqtisodiyot tarmoqlarini innovatsion rivojlantirish yo‘liga o‘tkazishning samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ushbu vaziyatni inobatga olgan holda, mamlakatda milliy inson kapitalini rivojlantirish va uning sifatini oshirishda ta’lim xizmatlaridan keng foydalaniladi.

Tahlil va natijalar. Tahlillarga ko‘ra, mehnat bozorida mehnatni tashkil etish, uning mazmuni va mohiyati o‘zgarib borgani sari, oliy ta’lim xizmatlarini ham ularga moslashtirib borish talab etiladi.Oliy ta’lim xizmatlari ko‘rsatishning davlat tomonidan bozor iqtisodiyoti dastaklari orqali tartibga solishning ommaviy modeli asosan bozor iqtisodiyoti shakllanayotgan va rivojlanayotgan, shuningdek, kam daromadlimamlakatlar guruhlarida keng qo‘llaniladi.

Oliy ta’lim xizmatlari ko‘rsatishning davlat tomonidan bozor iqtisodiyoti dastaklari orqali tartibga solishning jamoaviy va ommaviy modellarining qiyosiy tahliliga asoslangan

holda aytish mumkinki, jamoaviy model bozor iqtisodiyoti tamoyillari asosida amal qilib, ushbu modelda yuqori malakali, sifatli kadrlar tayyorlash imkoniyati ommaviy modelga nisbatan yuqori hisoblanadi. Ommaviy model har taraflama bozor iqtisodiyoti talablariga toʻliq javob bera olmaydi. Jumladan, ushbu model oliy taʼlim xizmatlari sifatini keskin tushib ketishi bilan birgalikda, oliy taʼlim xizmatlari bozoridagi sogʻlom raqobat muhitini shakllanishiga salbiy taʼsir koʻrsatadi.[11]

Keyingi yillarda mamlakatimiz oliy taʼlim xizmatlari bozorida amalga oshirilayotgan islohotlarning ustuvor yoʻnalishlari, jumladan, oliy taʼlim muassasalari boshqaruvining zamonaviy tizimlarini joriy etish, ularning akademik va moliyaviy sohadagi mustaqilligini taʼminlash, nodavlat oliy taʼlim muassasalari faoliyatini rivojlantirish kabiy chora-tadbirlar oliy taʼlim tizimini bozor iqtisodiyoti tamoyillariga moslashtirish borasida qoʻyilayotgan muhim qadamlardan hisoblanadi. Yaqin xorijlik iqtisodchi olim Y.B. Rubin oʻz ilmiy tadqiqotlarida mehnat bozoridagi munosabatlarning turli rivojlanish bosqichlarida amal qilgan oliy taʼlim xizmatlarini tashkil etish modellarini ajratib koʻrsatadi. Ushbu yoʻnalishdagi guruhlashni amalga oshirish orqali olim mehnat bozori va oliy taʼlim xizmatlarining oʻzaro bogʻliqlikdagi rivojlanish tendensiyasiga ega ekanligini isbotlaydi .(1-jadval)

1-jadval [6]

Mehnat bozorining turli rivojlanish bosqichlarida oliy taʼlim xizmatlarini tashkil etish modellari

Model nomi	Amal qilish davri	Xususiyatlari	Amal qilish mexanizmi
Klassik universi-tetlar	XIX asrning boshlaridan 1917 yilga qadar	Kasbga yoʻnaltirilganlik va nodavlat oliy taʼlim muassasalarining mavjudligi	Mehnat bozori talablarini qondirishga yoʻnaltirilgan kasbiy taʼlim berish
Kasbga yoʻnaltiril-gan klassik universi-tetlar	XX asrning oʻrtalaridan 1990 yillarning boshiga qadar	Bozor tamoyillarini nisbatan inkor etilishi, oliy taʼlim muassasalari oʻrtasida raqobatning yoʻqolishi va yashirin sektorning rivojlanishi	Nufuzli universitetlarning shakllanishi natijasida oliy taʼlim muassasalari oʻrtasidagi raqobatning yoʻqolishi va taʼlim sifatining pasayishi
Kasb boʻyicha ixtisoslashtiril gan universi-tetlar	1990 yillardan to bugungi kunga qadar	Oliy taʼlim muassasalari faoliyatini davlat tomonidan taribga solish, Oliy taʼlim muassasalari oʻrtasida raqobat kurashining kuchayishi va taʼlim xizmatlarining kasbga ixtisoslashuvi boʻyicha differensiatsiyalashuvi	Oliy taʼlim xʼizmatlari bozorida chuqur tarkibiy islohotlarni amalga oshirish va mehnat bozori talablaridan kelib chiqqan holda, kasb boʻyicha ixtisoslashgan oliy taʼlim xizmatlarini yoʻlga qoʻyish

1-jadval maʼlumotlariga koʻra, XIX asrdan to bugungi kunga qadar oliy taʼlim xizmatlari bilan mehnat bozorining integratsiyalashuvining rivojlanish bosqichlarida klassiy universitetlar, kasbga yoʻnaltirilgan klassik universitetlar va kasb boʻyicha ixtisoslashgan universitetlar modellari shakllangan boʻlib, ular quyidagi tartibda tasniflanadi:

- XIX asrning boshlarida 1917-yilga qadar boʻlgan davr. Bunda oliy taʼlim xizmatlarini koʻrsatishda klassik universitetlar shakllangan boʻlib, ular tomonidan mehnat bozoridagi ishchi kuchiga boʻlgan talab asosida kasbiy taʼlim berish amalga oshirilgan. Bunda kasb

boʻyicha mehnat bozoridagi mavjud ish oʻrinlaridan kelib chiqqan holda oliy taʼlim xizmatlari koʻrsatilgan boʻlib, kasbiy taʼlim asosiy talabalarga u haqdagi umumiy maʼlumotlarni berish bilan cheklangan. Shu bilan birgalikda, asosiy eʼtibor taʼlim sifatiga emas, balki mehnat bozoridagi ishchi kuchiga boʻlgan talabga mos boʻlgan miqdordagi bitiruvchilarnioʻqitishga qaratilgan.

- XX asrning oʻrtalaridan 1990-yillarning boshlariga qadar boʻlgan davr oliy taʼlim xizmatlari bilan mehnat bozorini integratsiyalashuvining ikkinchi bosqichi sifatida baholanadi. Ushbu bosqichda oliy taʼlim xizmatlari bozorida ayrim universitetlarning boshqa oliy taʼlim muassasalariga nisbatan nufuzi ortib, bu turdagi universitetlarda oʻqishni hohlovchilar soni keskin ortib ketadi. Natijada oliy taʼlim xizmatlari bozoridagi raqobat kurashi nisbatan kamayib, nufuzli universitetlar monopol kuchga ega boʻla boshlaydi. Ushbu holat oliy taʼlim xizmatlari sifatiga oʻz salbiy taʼsirini koʻrsatishi bilan birgalikda, mehnat bozorida taklif etilayotgan ish oʻrinlari boʻyicha bitiruvchilarning kasbiy bilim, koʻnikma va malakalarining sifat koʻrsatkichlarini keskin tushib ketishiga olib keladi. Mehnat bozorida oliy taʼlim muassasalarining oʻzlari istagan ish oʻrinlariga ega boʻla olmaslik holatlari ortib borgani sari, mamlakatlar iqtisodiyotining norasmiy sektorida aholi bandligi koʻrsatkichi orta boradi. Natijada oliy taʼlim xizmatlari bozorida chuqur tarkibiy islohotlarni oʻtkazish zaruriyati vujudga keladi.

- keyingi bosqich 1990-yillardan to bugungi kunga qadar boʻlgan davrni oʻz ichiga olib, ushbu davrda oliy taʼlim xizmatlari bozorida chuqur tarkibiy islohotlar amalga oshiriladi. Bunda mehnat bozorida ish beruvchilar tomonidan taklif etilayotgan ish oʻrinlari boʻyicha kasbiy bilim, koʻnikma va malakalarga asoslangan oliy taʼlim xizmatlari koʻrsatish amaliyotini rivojlantirishga ustuvorlik qaratiladi. Natijada kasbiy ixtisoslashtirilgan oliy taʼlim muassasalari faoliyati yoʻlga qoʻyilib, oliy taʼlim muassasalari bilan ish beruvchilar oʻrtasidagi oʻzaro hamkorlik munosabatlarini rivojlantirish, oliy taʼlim muassasalarining akademik va moliyaviy sohadagi mustaqilligini taʼminlashga ustuvorlik qaratiladi.

Jumladan, iqtisodiy adabiyotda oliy taʼlim xizmatlari koʻrsatishning davlat tomonidan bozor iqtisodiyoti dastaklari orqali tartibga solishning jamoaviy va ommaviy modellari oʻzaro farqlanadi. Jamoaviy model uchun quyidagi xususiyatlar xos hisoblanadi:

- akademik va moliyaviy sohalardagi oliy taʼlim muassasalarining institutsional jihatdan mustaqilligi;
- oliy taʼlim muassasalari faoliyatini oʻzini-oʻzi boshqarishga ixtisoslashganligi;
- nodavlat oliy taʼlim muassasalari faoliyatini yoʻlga qoʻyilganligi;
- oliy taʼlim xizmatlari bozorini davlat tomonidan maʼlum bir tashkilotlar orqali bilvosita tartibga solish;
- oliy taʼlim muassasalarining tashkiliy tuzilishi jihatidan qatʼiy talablarning yoʻqligi va bu boradagi erkinligi;
- oliy taʼlim xizmatlarining mehnat bozori talablariga yoʻnaltirilganligi;
- kasbiy standartlarni shakllantirishda davlatning minimal ishtiroki va ish beruvchilar uyushmalarining ushbu sohadagi ustuvorlikka egalagi. [8]

Yuqorida keltirib oʻtilgan oliy taʼlim xizmatlari koʻrsatishning davlat tomonidan bozor iqtisodiyoti dastaklari orqali tartibga solishning jamoaviy modeli uchun xos boʻlgan xususiyatlar bugungi kunda taraqqiy etgan mamlakatlar amaliyotida keng qoʻllaniladi.

Jumladan, 2030-yilga qadar mamlakatimizda aholi turmush darajasi va sifatini tavsiflovchi xalqaro indekslar qatoriga kiruvchi inson taraqqiyoti indeksi koʻrsatkichini 2021-yildagi 0,720 koeffitsiyentdan 0,820 gacha oshirish maqsad etib belgilangan. Ushbu maqsadga erishishda inson taraqqiyoti indeksining tarkibiy komponentlari hisoblangan kutilayotgan oʻrtacha umr davomiyligi indeksini 2030-yilga borib 0,900 ga, ta'lim indeksini 0,830 ga, daromad indeksini esa 0,740 ga yetkazish rejalashtirilgan.[9]

Bundan tashqari, uzoq muddatli istiqbolda mamlakatda aholiga koʻrsatilayotgan ta'lim xizmatlari qamrovi va ularning sifatini oshirishga qaratilgan ustuvor dasturlar ishlab chiqilgan boʻlib, unda yoshlarni oliy ta'lim xizmatlari bilan qamrov darajasini 2026-yilga borib 50 foizga yetkazish rejalashtirilgan.[1] Bu orqali mamlakat mehnat bozorini yuqori malakali kadrlar bilan toʻyintirish va aholining dapomadlari hajmini oshirishga erishish nazarda tutilgan. Ushbu vaziyatni inobatga olgan holda, mamlakatimizda mehnat bozorida ish beruvchilar tomonidan yollanma ishchilarning kasbiy malakalariga qoʻyiladigan talablari asosida oliy ta'lim xizmatlari orqali sifatli kadrlar tayyorlash tizimini shakllantirish orqali inson kapitali investitsion samaradorligini oshirishga erishiladi, deb hisoblaymiz. Bunda oliy ta'lim xizmatlari koʻrsatishning "uch fazali" mexanizmini amaliyotga joriy etish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz (1-rasm).

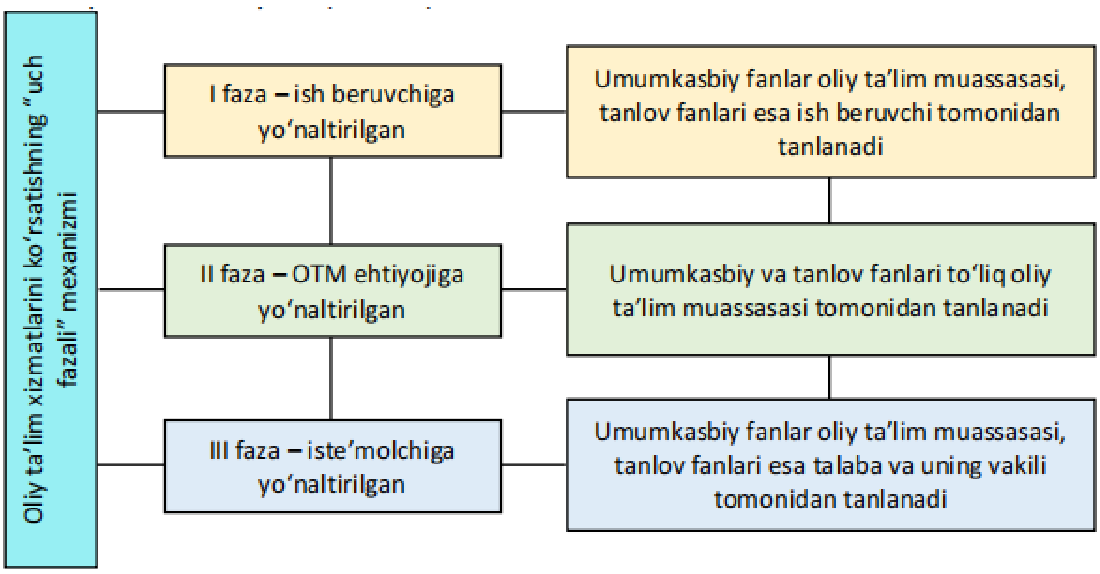

1-rasm. Oliy ta'lim xizmatlari koʻrsatishning "uch fazali" mexanizmi[1]

Taklif etilayotgan oliy ta'lim xizmatlari koʻrsatishning "uch fazali" mexanizmi oliy ta'lim muassasalarida inson kapitalini investitsiyalash samaradorligini ham keskin oshirish imkonini beradi.

Taklif etilayotgan mexanizmning birinchi fazasi ish beruvchi, ya'ni mehnat bozorida tegishli soha boʻyicha ishchi kuchining kasbiy bilim, koʻnikma va malakalariga yoʻnaltirilgan boʻlib, bunda talabalarga oʻqitiladigan umumkasbiy fanlar oliy ta'lim muassasasi tomonidan belgilansa, tanlov fanlari esa ish beruvchi korxonalarning yetakchi mutaxassislari (kadrlar bilan ishlash boʻlimi vakili, korxona menejari, korxona direktori, boʻlim boshliqlari va h.k.) tomonidan tanlab beriladi. Jumladan, oliy ta'lim muassasasida ish beruvchilar tomonidan

[1] Muallif tomonidan tuzilgan

tanlangan fanlarni oʻqitishda oliy taʼlim muassasasi bilan ish beruvchi korxona va tashkilotlar oʻrtasida tuzilgan oʻzaro hamkorlik shartnomasi asosida uzoq korxonada yillik mehnat stajiga, yuqori kasbiy koʻnikma va malakaga ega boʻlgan yetakchi xodimlarini jalb etish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Shu bilan birgalikda, talabalarning malakaviy amaliyotlarini ish beruvchi korxona va tashkilotlar bazasida tashkil etish lozim boʻladi. Bu orqali talabalarga taʼlim berish jarayonlarining amaliyot bilan uzviy bagʻliqligini taʼminlashga erishiladi.

Ishlab chiqilgan mexanizmning ikkinchi fazasi oliy taʼlim muassasalarining oʻz ehtiyojlariga yoʻnaltirilgan boʻlib, bunda talabalarga oʻqitiladigan umumkasbiy va tanlov fanlari bevosita oliy taʼlim muassasasi vakillari (ilmiy kengash aʼzolari, fakultet dekanlari, kafedra mudirlari va h.k.) tomonidan belgilab beriladi. Fanlarda tanlashda talabalarga ilmiy tadqiqot ishlarini tashkil etish, ilmiy tadqiqot ishlari, jumladan, ilmiy maqolalar, diplom ishi, magistrlik, nomzodlik va doktorlik dissertatsiyalarini yozish, ularni rasmiylashtirish, taʼlim berish boʻyicha pedagogik mahoratlarini oshirishga qaratilgan fanlarga ustuvorlik qaratilishi maqsadga muvofiq. Talabalarning malakaviy amaliyotlarini bevosita oliy taʼlim muassasasi yoki ilmiy tadqiqot institutlarida tashkil etilishi lozim, deb hisoblaymiz.

Taklif etilayotgan mexanizmning soʻnggi, uchinchi fazasi bevosita isteʼmolchiga yoʻnaltirilgan boʻlib, bunda umumkasbiy fanlar oliy taʼlim muassasasi tomonidan belgilansa, tanlov fanlari esa talabaning oʻzi yoki uning vakili (masalan, ota-onasi, yaqinlari, qarindoshlari) tomonidan tanlanishi maqsadga muvofiq. Ushbu faza oʻz biznesiga ega boʻlgan oʻrta maʼlumotli jamiyat aʼzolariga yoʻnaltirilib, ular kelajakda mehnat bozorida ish beruvchi sifatida ishtirok etishlari ehtimoli yuqori boʻlgan aholi guruhlari hisoblanishadi. Ushbu fazada malakaviy amaliyotlarni tashkil etishda talabalarni oliy taʼlim muassasasi bilan turli ish beruvchi korxonalarga yoʻnaltirish maqsadga muvofiq. Bu orqali korxona faoliyatini tashkil etish borasidagi ish beruvchilarning oʻzaro tajriba almashinuvi jarayonlari jadallashishiga erishiladi.

Xulosa. Fikrimizcha, yuqorida bildirilgan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalarni inobatga olgan holda, oliy taʼlim xizmatlari orqali inson kapitalini rivojlantirish uzoq muddatli istiqbolda ularning mehnat bozoridagi faoliyati samaradorligini oshirish bilan birgalikda, yuqori daromadga ega boʻlish imkoniyatlarini kengayib, bitiruvchilarning bandligini taʼminlash muammosini ham ijobiy hal etishga erishiladi.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026 yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasi toʻgʻrisida”gi PF-60-son farmoni, 28.01.2022 y. https://lex.uz/docs/5841063
2. Vaxabov A.V. Oliy taʼlim sifatini oshirishning xorij tajribasidan Oʻzbekiston oliy taʼlim tizimini isloh etishda foydalanish imkoniyatlari. // Oliy taʼlim sifati iqtisodiy diagnostikasi: jahon amaliyoti va milliy xususiyatlari. Res. ilm.-amal. konf. mater. toʻp.. – Namangan, 2019. – 403-407 b.;
3. Ochilov A.O. Yuqori malakali kadrlar tayyorlashni boshqarish samaradorligini oshirish: Iqt. fan. dok. (DSc) diss. –T., 2018. –241 b.;
4. Raxmonov N.R. Mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish asosida oliy taʼlim tizimida kadrlar tayyorlash sifatini oshirish. Iqt. fan. dok. (DSc) diss. avtoref. –Toshkent, 2019, 82 b.;

5. Isxakova S.A. Xizmat koʻrsatish sohasi xodimlari daromadlarini oshirish va tarkibini takomillashtirish strategiyasi (Oliy ta’lim xizmatlari sohasi misolida): iqt. fan. fal. dok. dis. avtoref. (PhD). –Samarqand.: 2019.
6. Рубин Ю.Б. Рынок образовательных услуг: от качества к конкурентоспособным бизнес моделям (часть 1) // Высшее образования в России. - № 3. – 2011. – с. 23-64
7. Woods E.A., Metzger C.B. Americas Human Wealth: Money Value of Human Life. N.Y.: F.S. Crofts & Co, 1927. P. 122.
8. Sattinger, M. (1993). Assigment models of the distribution of earnings. Journal of Economic Literature, vol. 31 (2). pp. 831-880.
9. James J. Heckman. Introdduction to The Distribution of Earning and of Individual Output, by A.D. Roy. The Economic Journal, 125 (March). 2015. – pp. 378-402. DOI: 10.1111/ecoj.12226
10. Вахштайн В. Две модели образовательных систем: континентальная и атлантическая. [Электронный ресурс].
11. http://www.intelros.ru/pdf/prognosis/321-352_vahshtain.pdf
12. Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилоти.(OECD) (2017), Education at a Glance 2017: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris. [Электронный ресурс]. – URL: http://dx.doi.org/10.1787/eag-2017-en.

ISSN: 2181-1342 (Online)
Сайт: https://scienceproblems.uz
DOI: 10.47390/SP1342V3I6/SY2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОИЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ S/6 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари" электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM" масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).